

VATANIMIZ TA'LIM TIZIMIDA TARBIYA QONUNIYATLARI, PRINSIPLARI VA METODLARI

Ismoilov Valixon Odilbek o'g'li

Toshkent To'qimachilik va Yengil sanoat instituti.

Paxta Sanoat texnologiyasi fakulteti

Tabiiy tolalarni dastlabki ishlash texnologiyasi yo'nalishi

1-bosqich, 1a/23 guruh talabasi

Annotatsiya. *Inson paydo bo'libdiki, tarbiya jarayoni va qoidalari mavjud. Xo'sh, tarbiya qoidalari nima uchun kerak ekan? Tarbiya qoidasi – pedagogik ta'lim va tarbiya jarayonini yaxshiroq tashkil etish maqsadida foydalanadigan boshlang'ich holat, raqbarlik asosi. Tarbiya qoidalari – o'qituvchi va tarbiyachilarga yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi qoidalar hisoblanadi.*

Kalit so'zlar. *Tarbiya, aqliy va axloqiy tarbiya, barkamol shaxs, insoniy fazilatlar, insonparvarlik, milliy o'zlik.*

EDUCATIONAL LAWS, PRINCIPLES AND METHODS

Ismoilov Valihon Odilbek ugli

Tashkent Textile and Light Industry Institute.

Faculty of Cotton Industrial Technology

Direction of technology of preliminary processing of natural fibers

1st stage, 1a/23 group student

Abstract. *There is a process and rules of education as a human being. So, why are the rules of education necessary? The rule of education is the starting point, the basis of leadership, which is used in order to better organize the process of pedagogical education and training. The rules of education are the rules that guide teachers and educators.*

Keywords. *Education, intellectual and moral education, well-rounded personality, human qualities, humanitarianism, national identity.*

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ЗАКОНЫ, ПРИНЦИПЫ И ИХ МЕТОДЫ

Исмоилов Валихон Одилбек угли

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности.

Факультет хлопкопромышленной технологии

Направление технологии предварительной обработки натуральных волокон

1 курс, студент 1a/23 группы

Аннотация. *Есть процесс и правила воспитания человека. Итак, зачем нужны правила воспитания? Правило воспитания является отправной точкой, основой лидерства, которая используется для лучшей организации процесса педагогического*

воспитания и обучения. Правила образования – это правила, которыми руководствуются учителя и воспитатели.

Ключевые слова. *Образование, интеллектуальное и нравственное воспитание, всесторонняя личность, человеческие качества, гуманизм, национальная идентичность.*

Tarbiyaning m a'lum maqsadga qaratilganlik qoidasi. Tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad har tomonlama ma'naviy rivojlangan aqliy va axloqiy barkamol shaxsni shakllantirishdan iborat. Tarbiyaviy ish ma'lum maqsadni ko'zlovchi va uzluksiz davom etadigan jarayondir. Tarbiyaning m a'lum maqsadga qaratilganligi qoidasi bolalar jamoasining rivojlanish istiqbollari ko'ra bilishga yordam beradi. Tarbiyada insonparvarlik va demokratiya qoidasi. O'qituvchining bilim saviyasi, ma'naviyati jamiyatni harakatga keltiruvchi, taraqqiyotga eltuvchi yetakchi omillardan biridir. Yoshlarni insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashda Qur'oni karim, hadisi shariflardan foydalanish juda muhim. Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smiming betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquq va erkinligini hisobga olish lozim. Tarbiyani demokratlash – bu tarbiyani m a'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish demakdir. O'qituvchi o'quvchiga avvalgidek tarbiya obyektini emas, xuddi o'zi kabi subyektni deb qarashi darkor.

Tarbiyaviy faoliyatni demokratlash va insonparvarlashtirish uning mohiyatini va mazmunini qayta tafakkur etishni ko'zda tutadi. Shaxsning rivojlanishi va o'zligini anglashni ta'minlaydi. Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi qoidasi. O'quvchilarni Vatanimiz qadriyatlari, boy madaniyati bilan tanishtirish, madaniy va diniy bilimlarini egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish malakalarini oshirib, tobora boyitish, estetik tushunchalarni shakllantirish juda muhim. Xalqimizning ko'p asrlik qadriyatlarini ulkan boy va madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. U yaratgan madaniy boyliklar yoshlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Buyuk mutafakkirlarning asarlari orqali o'quvchilar go'zal axloq, baxt, insof, poklik, mehr-shavqat, otaonani hurmat qilish qoidalari haqida keng tasavvurga ega bo'ladilar. Insoniylik – o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, do'stlik, ota-onaga sadoqatlilik, mehnatsevarlik, diyonatlilik kabi fazilatlarini qamrab oladi. Shu sababli insondagi eng yaxshi fazilatlar avloddan avlodga ko'chib kelgan. Tarbiyada izchillik, tizimlilik, tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi va uzluksizlik qoidasi. Tarbiya ishida izchillik juda muhim. Tarbiyachi avvaliga bolalardan biror narsani talab qilib, so'ngra o'zi bu talabni unutib qo'ysa, bu hol tarbiyaga yomon ta'sir qiladi.

O'qituvchi subutli, o'z lafziga sobit bo'lmog'i kerak. O'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda izchillikka rioya qilish va bir xil talab qo'yish muvaffaqiyat qozonishning eng muhim shartlaridan biridir. Tarbiya uzoq davom etadigan jarayon, unda ota-ona, o'qituvchi, jamoatchilik qatnashadilar. Shu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik bo'lishiga rioya qilish kerak. Bu qoida tarbiyani amalga oshiradigan barcha bo'g'inlar (oila, maktab, o'quvchilar jamoasi, maktabdan tashqari tarbiya muassasalari, keng jamoatchilik)ni birgalikda

ish ko‘rishlarini nazarda tutadi. Chunki tizimlilik faqat yoshlarni emas, balki aholining barcha qatlamlarini qamrab olishi kerak. Bola o‘qishni, tarbiya olishni, ulg‘ayib jamiyat hayotida faol ishtirok etishni xohlaydi. Pedagog uni qay usulda, qanday munosabatlar sharoitida, qanday pedagogik jarayonda tarbiyalash lozimligini bilishi kerak, shu bilan birga bola o‘zini o‘zgartirishda faol ishtirokchi ekanligini ham unutmastigi lozim.

Tarbiya vositalari — biron-bir tarbiyaviy masalani maqsadga muvofiq yo‘l bilan hal qilishni tashkil etish uchun ishlatiladi (ko‘rsatmali ko‘nikmalar, kitoblar, radio, televideniye). Bundan tashqari, o‘quvchilar jalb qilingan faoliyat turlari — kinofilmlar, san‘at asarlari, o‘quvchining jonli so‘zi, bolalar o‘yini, sport, badiiy havaskorlik to‘garaklari va boshqa faoliyat turlari tarbiya vositalari bo‘lishi mumkin. Tarbiya vositalari tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish uchun o‘qituvchi-tarbiyachining tarbiya tizimiga kiritilishi lozim. Masalan, maktab kutubxonasi tarbiya vositasi bo‘lishi uchun o‘qituvchi va kutubxonachi yozuvchilar bilan uchrashuvlar, o‘qilgan va yangi kitoblarning muhokamasi, taqdimotini uyushtirishi lozim. Tarbiya natijasi tarbiya jarayonining usullari, uslubi, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga bog‘liq. Tarbiyachilar ta‘sir etishning bola shaxsiyatiga mos usulini — eng maqbul usulini tanlab olishi, uning shaxsini o‘zgartirishi uchun kerakli shart-sharoit yaratishlari lozim. Tarbiya usullari har bir bolaga, har qaysi bolalar jamoasiga alohida munosabatda bo‘lishni nazarda tutishi kerak. Tarbiya usullarini o‘rganish, tahlil qilish bu usullardan pedagogik jarayonda foydalanish ko‘nikma va malakalar egallashni osonlashtiradi.

Ijtimoiy ongning shakllantiruvchi usullari. Bu guruhga o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash, e‘tiqod, ma‘naviy va siyosiy g‘oyalarni shakllantirish maqsadida ularning ongi, hislari, irodasiga ta‘sir ko‘rsatish usullari kiradi. Bu guruh usullarining mohiyati shundan iboratki, ular orqali jamiyat o‘quvchilar ongiga qanday talablar qo‘yayotgani yetkaziladi. Yoshlarning dunyoqarashini shakllantirish, hayot mazmunini tushunib olishlariga ko‘maklashish uchun ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar ishlatiladi. O‘quvchilarda siyosiy onglilik va ijtimoiy faollikni tarbiyalash lozim. Tushuntirish — bu ijtimoiy ongni shakllantirishda eng muhim omil.

Tushuntirishning vazifasi o‘quvchilarni yuksak madaniyatli milliy g‘ururli qilib tarbiyalashga yordam berishdan iborat. Tushuntirishda o‘quvchilarda mamlakatimiz fuqarosining o‘z davlatiga nisbatan huquqlar va burchlar bilan bog‘langanligi borasida ma‘lumotlar beriladi. Bunda davlat bayrog‘i, gerbi, madhiyasi, konstitutsiyasiga sadoqat ruhida tarbiyalashning roli katta. Suhbat — o‘quvchi shaxsini g‘oyaviy-axloqiy shakllantirishda o‘qituvchining jonli so‘zi eng ta‘sirli usul hisoblanadi. Suhbat turli mavzularda — axloqiy (kishilarning jamiyatdagi axloq mezonlari, o‘zini tutish qoidalari), estetik (tabiat go‘zalligi hamda inson go‘zalligi), siyosiy (davlatning ichki va tashqi siyosati), ta‘lim va bilimga oid (koinot hayvonot dunyosi) uyushtirilishi mumkin.

Suhbat davomida o‘quvchilarda o‘z fikrlarini aytish jasoratini uyg‘otish, o‘quvchilarni fikrlashga majbur qiluvchi savollar berish juda muhimdir. Bu borada baxs va munozaralarning ahamiyati katta. Hikoya — o‘quvchilar, odatda, hayotdan va boy badiiy adabiyotdan olingan aniq misol bilan to‘liq hikoyalarni tinglaydilar. Ularga axloq mezonlari, tarix qoidalari, Vatanimizning tarixiy, tabiiy boyliklari, san‘at haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot, radio, televideniye, Internet tarmoqlari, gazeta va jurnallardagi maqolalar ham qimmatli material bo‘ladi. Suhbat ham, hikoya ham o‘quvchilarning yoshiga mos mavzularda

ular tushunadigan soʻzlar orqali ravon va jonli oʻtkazilishi kerak. Namuna – oʻquvchilar oʻz atrofidagi kishilarda hamma yaqin axloqiy sifatlarni koʻrishlari va namuna olishlari nihoyatda muhim. Oʻqituvchining shaxsan oʻzi namuna boʻlishi yoshlarga katta taʼsir koʻrsatadi. Ular oʻqituvchining darsida va hayotda oʻzini qanday tutishini, muomala qilishini, oʻz vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar. Oʻquvchilar oʻzlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar. Xulq-atvor bolalarda yaxshi sifatlarning, baʼzan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga taʼsir koʻrsatadi. Shuning uchun oʻqituvchi va ota-onalar har qanday holatda ham oʻzlarini tuta bilishlari kerak. Maktablarda ishlab chiqarish ilgʻorlari bilan uchrashuvlar oʻtkaziladi. Bolalar oʻz ota-onalarining ishlab chiqarishdagi muvaffaqiyatlari bilan faxrlanadilar.

Ularga taqlid qilishga intiladilar. Namuna xalq pedagogikasida ham keng foydalanilgan. Ota-bobolarimiz oʻz farzandlarini hamisha yaxshilardan, donolardan, ulugʻ kishilardan ibrat olishga daʼvat qilib kelganlar. Masalan, «Qush uyasida koʻrganini qiladi», «Onasini koʻrib qizini ol», «Axloqni axloqsizdan oʻrgan», «Bola oldida birovlarning gʻiybatini qilma, bolang gʻiybatchi boʻladi». Shu oddiy iboralar ostida qancha fikrlar jamlanib yotganligining guvohi boʻlamiz. Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq va tajribalarini shakllantirish usullari. Bola rivojlanishining, oʻzligini bilishning asosiy omili bu faoliyatdir. Faoliyat nuqtayi nazaridan yondoshilgan qoida maktab hayotining hamma jabhalarida taʼlim-tarbiya jarayonlariga singib ketadi.

Faoliyat oʻquvchilarni mustaqil bilimlarni egallashga undaydi, ularni qay ixtisosga moyilliklarini aniqlashga, ijodiy faoliyat tajribasini, hissiy qadriyat munosabatlarini oʻzlashtirishlariga yordam beradi. Oʻquvchilarni birinchi sinfdan boshlab imkoniyat darajasidagi foydali mehnat bilan shugʻullanishlariga erishish lozim. Bunday mehnat birgalikda jamoa boʻlib bajarilganida yaxshi natija beradi. Mashq va oʻrgatish usullari. Bolalar faoliyatini oqilona maqsadga muvofiq ravishda va har tomonlama tashkil qilish mumkin. Mashq – bolalarni axloq mezonlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish. Oʻquvchilar odatlarni yaqinlaridan meros qilib olmaydilar, balki ular bilan muntazam muloqotlari tufayli taqlid qilish, tarbiya orqali hosil qilinadi. Oxir-oqibatda odat ehtiyojga aylanadi. Mashq – muayyan xatti-harakatlarni koʻp marotaba takrorlashni oʻz ichiga oladi. Mashq natijasida koʻnikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi. Mashq va odatlantirish oʻquvchi uchun ongli ijodiy jarayondir. Oʻrgatish – ijodiy xulq-atvorning odatiy shakliga aylantirish maqsadida oʻquvchilarning bajarishlari uchun rejali, izchil tarzda tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliyot ishlaridir. Oʻrgatish bir necha izchil harakatlar yigʻindisidir. Oʻqituvchi bu harakatlarni koʻrsatib berishi, tushuntirishi lozim. Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli yoʻllari mavjud. Faoliyatda mashq qilish, mehnat, ijtimoiy faoliyat, jamoadagi faoliyat, oʻzaro munosabat odatlarini tarbiyalashga qaratilgan. Kun tartibi mashqlari maktabda, oilada oʻrnatiladigan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bogʻliq oʻz istak va harakatlarini boshqarish va boʻsh vaqtdan toʻgʻri foydalanish odatiga oʻrgatadi.

Topshiriq – oʻquvchilarning mehnat topshiriqlarini jamoa boʻlib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Talab – bu oʻquvchining turli vazifalarni bajarishi; ijtimoiy xulq-atvor mezonlarini ifodalashi; u yoki bu faoliyatda qatnashib bajarilishi zarur boʻlgan aniq bir vazifa sifatida namoyon boʻlishi; u yoki bu harakatda ragʻbatlantiruvchi yoki

uni to ‘xtatuvchi, oqilona harakatlarga undovchi bo‘lishi mumkin. O‘z-o‘zini tarbiyalash usullari. O‘quvchida o‘z-o‘zini tarbiyalashga, ya’ni o‘z ustida ongli batartib ishlashga ehtiyoj paydo bo‘lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblasa bo‘ladi. O‘z-o‘zini tarbiyalash o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi idora qilish organlari faoliyatida qatnashishlari, ularning ijtimoiy faollik mavqeyini shakllantirishning ta’sirchan vositasidir. O‘quvchilar o‘qishda, tarbiyada, dam olishda o‘z-o‘zini tarbiyalash usullaridan foydalanadilar, o‘z-o‘zini tarbiyalash tashabbuskorlik va mustaqillikka undaydilar. O‘z-o‘zini tarbiyalash sifatleri bola bunga tayyor bo‘lganda, u o‘zini shaxs deb anglay boshlagach, amaliy ishlarga mustaqillik ko‘rsata boshlagan vaqtda paydo bo‘ladi. O‘z-o‘zini tahlil qilish – o‘z shaxsini, fazilatlarini tahlil qilishga, xatti-harakatlari haqida o‘ylashga o‘rgatadi. O‘z-o‘zini nazorat qilish uchun o‘quvchi o‘zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy odatlarining ortib borishi va aksincha, salbiy odatlarining kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O‘z-o‘zini baholash – o‘quvchining qobiliyatini o‘z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordam beradi. O‘z-o‘zini baholash o‘zining imkoniyatlarini hisob-kitob qilish, chetdan turib xolisona baho berish, o‘zidan qoniqish hosil qilishda yordam beradi. Rag‘batlantirish va jazolash usullari. O‘quvchilarning har biri o‘zining kamol topib borayotganidan xursand bo‘layotganini sezishi kerak. Faqat shundagina bola o‘zining olg‘a siljib borayotganini ko‘ra biladi. Bunga erishish uchun rag‘batlantirish usulidan foydalaniladi. Rag‘batlantirish bolaga ishonishga, unga bo‘lgan ijobiy qobiliyat va fazilatlarining kuchini e’tirof etishga asoslangan. Rag‘batlantirish o‘quvchining ko‘nglini oladi, uni quvontiradi, yanada yaxshiroq bo‘lishga undaydi. Rag‘batlantirish pedagogik talab asosida bo‘lishi lozim. Tarbiyalovchi oshirib maqtashi, boshqa o‘quvchi-yoshlarga taqqoslab kesatishga yo‘l qo‘ymasligi, rag‘batlantirishga bo‘lgan talabchanligini oshirishi lozim. Pedagogikada yana bir usul bu – jazolash. Jazolash – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berish. Tanbeh berish – eng yengil jazo chorasi bo‘lib hisoblanadi. Ogohlantirish – nom a’qul xatti-harakatlarning oldini olish uchun ishlatiladi. Hayfsan berish – tanbeh va ogohlantirish kutilgan natija bermasa, o‘quvchi intizomni buzaversa, hayfsan beriladi. Uyaltirish – odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, ornomus, sharm-u hayo. Odamda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo‘lsa, avvalo, o‘zini-o‘zi hurmat qilsa, unda or-nomus kuchli bo‘ladi. Xalqimiz, uyat o‘limdan qattiq deb, bejiz aytmagan. Shu sababli bolani hadeb uyaltirmasdan, boshqa vositalarni ham qo‘llash kerak. Jazo haqqoniy me’yorda qo‘llanilsa, samarali bo‘ladi. Shunday qilib: tarbiya jarayoni inson hayotida rivojlanib, takomillashib boradi. Yuqorida ta’riflab berilgan tarbiya tamoyillari va umumiy metodlari o‘quvchilarga pedagogik ta’sir ko‘rsatish sohalarining hammasini qamrab olmaydi.

Tarbiyaning samarasi bu qoida va usullarning to‘g‘ri qo‘llanishiga, tanlangan vosita va usullar muayyan ijtimoiy guruhda tarbiya tizimidan qanchalik o‘rin olganiga, ularning tarbiya vazifalari va maqsadlariga qanchalik javob berishiga bog‘liqdir.

ADABIYOTLAR:

1. G‘oziyev E. Umumiy psixologiya.
2. 2-kitob, – T.: «O‘qituvchi», 2004.

3. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – T.: TDPU nashriyoti, 2002.
4. S.R. BAXADIROVA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA ASOSLARI
Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma Toshkent – «ILM ZIYO» – 2016